

ECSEDY ILDIKÓ

Kereskedelem a Selyem-úton: nomád közvetítés az iráni sztyeppén Kína és Róma között

Mind Bizánc, mind Perzsia nagyon messze esik Kínától és a kínai szférától. A történeti filológia szempontjából az az általános benyomás, hogy a kínai történetírás nem lát túl az Uralon túli területeken. Legfeljebb történeti jelentősége van a kapcsolatnak Ázsia és Kelet-Európa között.

Egy sinológus mindenekelőtt Ázsia és Európa viszonyának megismeréséhez járulhat hozzá, amikor leírja mind a kínai, mind a mediterrán világot és azok szárazföldi kapcsolatát. Természetesen ehhez hozzátartozik Bizánc és Perzsia megismerése is, valamint ezek Kínához fűződő kapcsolata. Ezek motívumait néha egészen távoli helyeken és forrásokban találjuk meg. Egykor elvben az egész Kínai Birodalom érdektelen volt Európa számára, mégis kevésbé volt elszigetelt a világ más részeitől, mivel voltak kapcsolata: vallásos és kereskedelmi ismeretek, amelyekkel Euráziát mindig összekötötték az áruk kicserélésének útjai, még ha nem is jelezték ezt hivatalos személyek és papírok.

A régi kínai történelem kutatója számára természetesen az a kérdés a fontos, hogy mikor és miért keresték meg és kértek Kínától selymet. A kínai leírásokban, különösen a Han-kor után, a 4–6. században, egyre gyakrabban találkozhatunk erre utaló adattal. A régészet legújabb leletei szerint Kína ezekben a századokban került közelebbi viszonyba a Római Birodalom keleti tartományaival. A modern szerzők számára teljesen normális út a Selyem-út, noha csak neve szerint a selymek kereskedelmének útvonala. A kínai kutatók számára természetesnek látszik, hogy mindig is létezett (sze-cs'ou lu), és a külföldiek is ismerik ezt egy új tervezetből, melynek központja a mai Hszincsiang tartomány (fővárosa Urumcsi). Már lassan feledésbe is merül a terminus keletkezése; megszületését történeti kapcsolatok vetették fel: Stein Aurél komplex régészeti kutatásai és ennek következményei a kutatásban. Maga a szó 1894-ben keletkezett, és a hozzá vezető történeti megfontolásokért von Richthofen kutatásai a felelősek. Az nem ismeretes, sem Kínában, sem másutt, hogy néhány nyugati sinológus tiltakozik a selyem és útjának fontossága ellen, és a kérdés általános fontosságát tagadja még a kérdéses kínai császári korszakban is. Nem tartják indokoltnak, hogy korszakot nevezünk el róla, véleményük szerint a selymkereskedelmet soha nem annyira a nomád partner állatállománya motiválta, mint a pillanatnyi hivatalos vélemény, általában a hivatalnokoké, néha azonban a császári ajándékozás kegye is. Negatív választ adott korunkban például Hulseway, e sorok

szerzője azonban meg van győződve róla, hogy egy idő után ez a szempont válik fontossá a nemzetközi kapcsolatokban.¹

Gazdasági kapcsolatok azonban rendszeresen alakultak Kína és a vele szembenálló vagy szövetséges törzsi társadalmak között, legalább az időszámításunk szerinti első évezred közepétől, és csak a kínai hivatalos világ rövidlátása tehető felelőssé a kereskedelemről származó haszon elmaradásáért. Távol álljon tőlünk, hogy a szokásos módon egyszerűsítsük le ezt a viszonyt. Itt csak azokat a történelmi kapcsolatokat tekintjük át, amelyek mégiscsak kialakultak a mediterrán birodalmak, beleértve Bizáncot is, és a Kínai Birodalom között.² A sztyeppei hadak és a békés kereskedők, valamint a kínai hivatalnokok diplomáciája adalékot szolgáltathat ahhoz is, amit a bizánci–perzsa kapcsolatokról és ismeretekről tudunk.

Kína történelmi viszonyaitól és ezek tudós történetírói megfogalmazásától eltérően, itt az ideje, hogy a rendszeres kapcsolatok megvalósulásáról és történelmi eredményeiről számoljunk végre be. A kapcsolatok ugyanis annyira rendszeresek voltak, hogy állandónak is tekinthetők. Kínában igyekeztek bizonyos helyzetekhez és időkhöz rögzíteni, még ha ezek a Selyem-út területén helyezkedtek is el, mint akár Bizánc és Perzsia. Azt kell tehát tudnunk, miért játszik az iráni sztyeppe jelentős szerepet akkor, amikor összeköti a két vidéket.

Segítheti a kutatást a kereskedelem útvonalán szerephez jutó folyó, mert ez a régi kínai hagyományban, a kínai civilizáció fejlődésében mindig fontos volt. Ennek alapján állapíthatjuk meg, milyen időben kell a két történelmi régiót és viszonyát megvizsgálnunk. Magyar kutató még hozzáteheti, hogy csak az a folyó jelentős a civilizáció fejlődésében, a Selyem-úthoz hasonlóan, amely ugyanabban a birodalomban folyik. Annak a korszaknak tulajdoníthatunk jelentőséget, amikor ez bekövetkezik: Magyarország hagyományos kultúrájában a „szőke” Tiszának volt történelmi szerepe. Azért tartotta sajátjának a magyar nép, mert eredete is, torkolata is Magyarországon volt található, közben pedig „keresztülfolyt” a magyar lakosságon és kultúráján, összekötött és egyéforrasztott vidékeket és az országot. Eközben azonos politikai szférában maradhatott, „otthon” érezte magát; a nagyobb folyó, a Duna, amely Európa több országán is átfolyik, nem „magyar”, hanem európai folyó. Ugyanígy a kínai tudósok is úgy érezhették, hogy az a folyó tartozik az ő civili-

¹ Az ural elválasztó szerepéről lásd Czeglédy Károly: *Nomád népek vándorlása Napkeletől Napnyugatig*. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 8. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. A kereskedelem sajátos jellegéről lásd Ecsedy Ildikó: *Selyemvaluta és mandarintekintély (A kínai külkereskedelem az I. évezredben): Nomádok és kereskedők Kína határain*. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 16. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. Lásd *Kereskedelem és háború a 16. századi türk–kínai kapcsolatokban*. 78–113. stb.

² Vö. Ecsedy Ildikó: *The Silk Road in Medieval Times*. Interpretation of Problems and Archeological Arguments (Types of Sources, the Direction of Processes, and the Historical Conclusions): The Archeology of the Steppes, Methods and Strategies (Papers from the International Symposium held in Naples 9–12 November 1992) by Bruno Genito, Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi Asiatici, XLIV (Napoli 1994) 439–445. Derk Bodde: *China's first unifier. Chín dynasty as seen in the life of Li Ssi*, 280?–208 B. C. Hong Kong University Press, Hong Kong, 1967. (2.ed.). Li Sze főminiszter életrajzában mutatja be az első császárt, a kínai császárság megteremtőjét. Lásd még Ecsedy Ildikó: *A kínai állam kezdetei*. Keleti Könyvtár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987., és például I.1.2.

zációjukhoz, az ő országukhoz, amely náluk ered és fejeződik be, akárcsak a Huangho vagy a Jangcekiang. Ezt láthatjuk abból a mítoszból is, amely összeköti a Pásztorfiú és a Szövőlány csillagát. Őket tartják a sztyeppei népek és a mezőgazdasági civilizáció közti konfliktus jelképének. Mítoszuk az örökké elválasztott két gazdaságot képviseli. Ezt látták a Szövőlány anyjának a tilalmában: ellensége a fiatalok házassági kapcsolatának, és nem is ok nélkül, minthogy a két életforma képviselője aligha kötheti össze a sorsát. Az életben is elválasztja őket a két szféra különbsége.

A két örökre elválasztott szerelmest jelöli az égen július kezdetén a Tejút. Ez a csillaghalmaz a földről folyónak látszik, az égen a meteorok csillaghídja szeli át, a hetedik hónap hetedik napján, illetve éjszakáján. Ekkor a csillagok – más hagyományok szerint a madarak (szarkák) – rövid időre összekötik a Folyó, tehát az Égi Folyó két partját. A folyónak ugyanez a rajza ölt testet az északi Wei dinasztíának a képében, amikor úgy ábrázolják a korszak Kínájának „térképét”, hogy a Wei dinasztíát jelentő sírhalmon az egész korszak képét egyetlen uralkodó folyó képviseli. Ennek megfelelően mellékfolyói mind egy-egy települést, általában várost hordoznak és őriznek meg az utókor számára. A kínai írástudók tudják, hogy ennek az ábrázolásnak az Első Császár sírja a gyökere, és ennek megfelelően a földi alakzat megfelel az égnek, mint ahogy a császári sír mennyezete az ég csillagainak. Kínában rendszerint az Égi Folyó a Tien-ho, azaz az Égi Huangho. Ebből a szempontból lényegtelen, hogy a Tejutat hívják még másként, például az Égi Han-nak is, ezzel egy másik Huangho-mellékfolyóhoz és a Han-dinasztia idejéhez kötve a nevet (i.e. 206 – i.sz. 220). Hívják még Ezüst Útnak, mint azt a „vizet”, amely az Első Császár tavait és folyóit tölti ki, az uralkodó országának jelképét. Az azonban már nem lényegtelen, hogy ennek a folyónak mi volt a régi neve, tudniillik hogy a Tejút a Huangho égi megfelelője.

Az archaeoasztrolómia segítségével tehát kimutathatjuk, hogy a kínai kultúra hogyan eredt a sztyeppéhez közelebbi északi irányból. A Huangho volt a történelmi szempontból fontosabb folyó; csillagok is mutatják azt a történelmi tapasztalatot, hogy a régi Kína fejlődése ott ment végbe, azon az Északon, ahol a császárság a történelem fővonalához a legközelebb esett.³ A Tejút nevében csak ritkán fordul elő a „folyó” kínai 'kiang' neve, és az olvasónak az az érzése, hogy csak analógia révén. Ez a név a kínai Jangcekiang egyedi neve, és csak a szövegösszefüggés árulja el, hogy ilyenkor is a Tejútról van szó. A 'kiang' azonban mindig csak kisebb jelentőségű területek neve. Tehát az a folyó bizonyult történelmi jelentőségűnek, azaz nagyobb szerepűnek a civilizáció fejlődésében, amely benne helyezkedik el: ebben az esetben csakis a Huanghóról lehet szó.

A Huangho az a folyó, amelynek szerepe van a kínai kultúra születésénél, s a kérdéses civilizációban csakis ez lehet az Égi Folyó, a Tejút névadója. A szemlélője ezt látja a fontosabbik folyónak: a Bayankara hegység északi és déli lejtőin vagy lejtője mögött ered, és csak kényelemből hívják „kínai” folyónak. Mellékfolyói a Tibeti-

---

³ A kínai civilizáció „ázsiai” talaja és a nomád társadalmak gazdasági és társadalmi szerkezetéről lásd: *Ótársadalom és ázsiai termelési mód*. In.: *Elvek és Utak*. Szerkesztette és az előszót írta Tőkei Ferenc. Magvető, Budapest, 1976. 35–90., 91–140.

fennsík egyes részein erednek, ez pedig szülőföldjével együtt csak a 18. századtól tartozik Kínához, azaz most a Kínai Népköztársasághoz.

Kínában először a „türk” korban játszódtak le a fent leírt folyamatok, az Északi Wei korszakban (386–534); s folytatódtak egészen a Déli és Északi Dinasztiák korszakának végéig, az egész 6. században. Ekkoriban sztyeppeti török népek kerültek kapcsolatba a kínai császársággal, olyan törzsek, amelyek közvetíthettek Perzsia és Bizánc között is. Kína kapcsolatai a mediterrán területekkel ekkor váltak szorosabbá, és a kapcsolatok ekkor szorultak közvetítésre. A tárgyalások pedig tolmácsra. Mint ahogy más történelmi kapcsolatokból kiderül, Bizánc türk tárgyalásai perzsa tolmácsokkal bonyolódtak le. Ugyanis a türkökkel, a Kínában nyugatinak nevezett türkökkel, a Nyugati Országok kerültek előtérbe Kínában, perzsa tolmácsok kaptak nagyobb jelentőségű munkát, és Bizánc és a türkök tárgyalásainál az iráni sztyeppéről való segítők, röviden perzsa tolmácsok segítettek.⁴

Érveket találtunk arra is, hogy valóban nyugatinak tarthatjuk a türkök egy részét, úgy, ahogy a kínai történetírók mondják. Ezek a türkök ugyanis azzal érdemelték ki nevüket, hogy nyugatra indultak hódítani, amikor a rokon türk törzsek a kínai császártól arra kértek és kaptak engedélyt, hogy letelepedhessenek és legeltethessenek a Nagy Falon belül is. Ezek a törzsek már közvetíthették a Kínai Birodalom híreit és selymét a sztyeppelakói és kereskedelme számára, egészen a Római Birodalom, helyesebben a Keletrómai Birodalom határáig. A Keletrómai Birodalom egyes területei ugyanis a türk kagán uralma alá tartoztak, az 551-ben alapított türk birodalom részét képezték, és ugyanúgy alkalmasak voltak a Kínai Birodalomhoz tartozó területek és termékeik mediterrán célú közvetítésére, mint az óceántól a Földközi-tengerig húzódó Selyem-út. A Selyem-út ebben hasonló a Tejúthoz, vagyis mondáuk szerint a Kínától egészen a mediterrániumig húzódó vidékek harcosaihoz. Észak-Kínában a 7. század közepén nyugatinak nevezték őket, és hasonlóképpen beszéltek róluk menekülésük vagy hódításuk egész idején, nyugatinak mondván a kínai források róluk szóló kommentárjait. El is érték Kelet-Európa országait, úgyhogy végül megérkeztek a Római Birodalom keleti tartományaiba.

Arra következtethetünk a forrásokból, hogy a türk népességnek nem volt települése vagy állandó lakóhelye, amely az ő nyelvüket beszélte volna, Bizánctól a Kínai Birodalomig, legalábbis nem úgy, mint ahogy a császári Kínán belül, hivatalos engedéllyel. Ezért volt szükség a kapcsolatok felvételére, az úton található emberekre: kereskedőkre, tolmácsokra stb., vagyis olyan türkökre, akik között tolmácsolni tudó perzsa lakosok is éltek. Így történt később is, mint ahogy a „szaracén” levelekből látjuk, amelyekből a római pápák a török-mongolokkal érintkeztek, és amelyek az elmúlt évtizedekben, de legalább a háború végén „perzsák”-nak bizonyultak. A perzsa tehát Kína és a Római Birodalom között elterülő iráni sztyeppén közvetítő nyelv lehetett a török törzsek révén Kína és Bizánc, Kína és Róma között is.

Kína első türk kapcsolataiban is szerepe volt iráni elemeknek. Korábban is megismerkedtek, már a Han-dinasztia korában (i.e. 206 – i.sz. 220); Harmatta János szerint már az időszámításunk szerinti 2. évszázad vége felé, de az első szogd levelek korában mindenképpen, tehát legalább már a 3–4. századtól. Szerinte 194-ben ők

⁴ Lásd például Harmatta János: *Byzantinoturcica*. Acta Antiqua X. (1962) 131–150.

tették tönkre Kína nyugati fővárosát, egy harvonas ciklussal hamarabb, mint ahogy feltételezték, ti. 317-ben, amikor birodalmat alapítottak a sztyeppevidéken. Ekkor megjelenhettek szogd kereskedők, és ők közvetíthették a Kínai Birodalom nyugati határain a „Nyugati Országok” legkeletibb területének áruit és népeit, s ők kezdeményezhették a Kína iráni (türk) kapcsolatait is.

Később is jelentős szerepet tölthettek be a különféle „nyugati” országok és népek, azok a kínaiak számára mindössze *hu* gyanánt megjelenő „nyugati barbárok”, akiket a kínai történeti források is így neveznek. Általában a Nyugati Országokban, azaz nyugaton merült fel az igény, és a kutatásnak az a feladata, hogy értelmezze, értékelje és minősítse ezeket a történeti kapcsolatokat. A Kínai Birodalom számára ugyanis a korábbi évszázadokban elyben közömbös volt ez a szempont, minthogy a hivatalos írások és hivatalnokok Eurázsia vallásos és kereskedelmi kapcsolatait a Kínai Birodalom szempontjából nem tartották fontosnak.

A buddhista zarándokok, szerzetesek és papok más országok hírét is elhozták Kínába a 6. századtól kezdve. Azok az idegenek, akik Kínába igyekeznek, természetesen az egész ázsiai szárazföld legfontosabb területének Kína császárságát tartják, és néha nem is tudnak a világ más kontinenseiről vagy országairól. (Néha a régi Kína ismerői és kutatói még Amerika kínai felfedezéséről is beszélnek, anélkül, hogy ennek a történetírásnak a természetével tisztában lennének és ellátnának a másik kontinensre, az európai területen felnövekvő Római Birodalmakra.)

A régi kínai történelem és a régi Kína barátai számára természetes volt, hogy a történelem kezdetétől a kínai császárságnak a selyme volt vonzó. Ettől a korszaktól kezdve fejlődött mind a kínai selyemipar, mind a távolsági kereskedelem, a török törzsek, rokonaik és alattvalóik segítségével. A kínai hivatalnokok számításba vették jelenlétüket, de – jellemző – azzal az elgondolással, hogy féltékenység munkálkodik bennük a kínai gazdagság iránt, és ezért ellenségesek a kínai császárral szemben. Kína úgy akarta megosztani a Türk Birodalom türk és iráni etnikumát, hogy egymás ellen igyekezett fordítani a szomszédsága különböző törzseit, például 615-ben.

Kína a törköket egy idegen gazdasági tevékenység képviselőiként kezelte, már állattenyésztésükkel kapcsolatban is, hát még amikor kereskedők követték őket, általában perzsák. Ezért nehéz őket néha megkülönböztetni a kínai kommentárokból idegen országoktól is; a törkök számára pedig kereskedők az állattartás fontos kiegészítői voltak, a távolsági kereskedelem mesteremberei, gyakran a számukra is hasznos kereskedelmi profittal megjelenve.

Az első irániak, akik a törkök között előfordultak a kínai vendégek között, nem tolmácsok voltak, hanem diplomáciai kapcsolatokat folytattak, mint például 545-ben a szogd eredetű An No-p'an-t'o (Naχ-bandax) Északi Csou államban, még az egységes Kína előtt. (Lásd Hamatta János, *Acta Antiqua* 1962.) Ezt a területet és korszakot az a sztyeppe befolyásolta, amely elért a mediterrán tengerig is. Legjellegzetesebb tanúja az az 550-ben keletkezett kínai sír – egy kínai hadvezér, tehát valamelyik katonai alakulat vezére feleségének, szeretett családtagjának sírja –, amelyben perzsa szomszédságból vagy alattvalók köréből származó ezüstartágyak is előkerültek, figurális díszű mediterrán edények. A kínai talaj ilyen módon tanúsítja azt a művészi és kereskedelmi kapcsolatot, amely már hosszú ideje fennállt, és most megélné a mediterrán szféra és a sztyeppevidék (vagy Észak-India) és a Közél-

Kelet, gyakorlatilag a római területek és Kína között. Kína mindig a kereskedőutak periferiáján helyezkedik el, de fényűzési cikkei révén mindig beletartozik abba a történelmi szférába, amely az Európát Ázsiával összekötő kereskedelem területéhez tartozik.

A Kínai Birodalomnak sok és sokféle kapcsolata volt a perzsa kereskedőkkel, és egy idő után azt hitték, hogy minden perzsa egyben kereskedő is. A kereskedelem-ellenes kínai hagyományban a perzsa „vendégek” tehát egyben a kereskedelem meghonosítói is voltak. Kínai hivatalokat alapítottak, és hivatalnokokat is adtak s választottak azoknak a perzsa menekülőknél, akik honfitársaik ellen Kínában kerestek és találtak menedéket a Sza-pao hivatalokban; itt különféle szasszanida csoportok telepedtek le, és be is olvadtak a lakosságba. A kínai-perzsa kapcsolatokban az érintkezés hosszú ideje alatt létrejött a Római Birodalom keleti tartományait Kínával összekötő harcias út is, a törzsekből és kereskedőkből szerveződött Selyem-út; ez az út voltaképpen nem terület, mint sokszor hiszik, hanem annak a kapcsolatnak a leírása, amely a kínai selymet a császárság területéről eljuttatja a legnyugatibb nagy országra, a Római Birodalom kereskedőújra.

A Selyem-út a harcosok és kereskedők útja, benne iráni népességgel is, egészen a 12–13. századig, amikor már ez az út egy országban, egy birodalmon belül kaphatott helyet. Ez volt az az időszak, amikor a mediterrán partokat mongolok özönlük el, s elhatolnak addig a keleti sztyeppe vidékig, amelyik Kínával is érintkezik. A Kínából induló, Kínáig érő távolsági kereskedelem így köti össze a sztyeppeket és a kontinenseket a Szui-dinasztia korától, a 6. század végétől.

Régészetileg nem annyira a kínai selyem megnövekedett mennyisége mutatja mindezt, mert a Selyem-út különböző fázisaiban is találkozunk ezzel az értékes anyaggal. Kínában azonban, nem úgy, mint a kelet-római tartományokban, a kereskedelmet hagyományosan megvetették, úgyhogy a kínai cikkek megnövekedett kereskedelmi forgalma éppúgy eredhet nyugati kezdeményezésre, mint a keleti diplomácia megnövekedett jelentősége miatt, de mindenképpen Kelet és Nyugat megnövekedett kapcsolatából fakad. Ezt láthatjuk azokból a csillagászati értesülésekből is, amelyek nyugati eredetűek a Távolsági Keleten; a természettudományos értesülések olyan ritkák a kínai hagyományban, hogy erre rögtön felfigyel az írott források olvasója.

Az úgynevezett Selyem-út legtermészetesebb végpontja földrajzilag Kína, időben pedig a Bizánci Birodalom vége: a Birodalom oszmán–török előzönlése 1253-ban. Természetesen ez sem tartozik közvetlenül a kapcsolatok történetéhez, mint ahogy 496, a Nyugatrómai Birodalom megszűnése sem, amikor a kérdéses ókori, nevezetesen kereskedelmi kapcsolatok elkezdődtek. Olyan időpontot kellett keresnünk, amikor a Selyem-út mindkét vége egy országban található.

Kutatásunk időszaka vonatkozásában az égen a Tejút nyújt hasonló arculatot, a régi Kínában pedig Fu Hi, a régi „császárok” egyike, tehát egy *tí* „ős” felelős az ég és föld harmóniájáért, ő az égi jelek és földi megfelelőik kultúrhérosa. Hasonló alakzatok fordulnak elő az égen és a sírokban, minthogy a csillagászati hagyomány a temetkezési hagyománnyal egyaránt archaikus Kínában is. A folyó hagyományos képe a régi Kínában a kínai civilizáció megteremtésének korszakát idézi, azt az időt,

amikor történelmi jelentősége volt a Kínától a „Nyugati Országok”-ig nyúló vonalnak, a földön a Selyem-útnak, égi megfelelőjén pedig a Tejúttnak.

A kínai császári diplomácia már csak az őt megillető tisztelet miatt is érdekelt volt a Nyugati Világgal kialakított kapcsolatokban. Biztosítani akarta, hogy a külföldiek tiszteljék a kínai császárokat és hivatalos követeiket, akiket Kína határvidékére küldtek a külföldi diplomaták és küldötteik fogadására. Néha tényleg pusztán a kereskedelem volt az idegenek célja, a kínai hivatalnokoknak azonban más céljaik voltak, nemcsak azért, mert Kínában nem volt hagyománya a kereskedelemnek, és nemcsak mivel a külföldieknek engedélyt kellett kérniük, hogy Kínán belül kereskedhessenek. Kína minden „idegen vendégének” hivatalosan kérnie kellett, hogy részt vehessen a császári vendégségeken, a külföldiek számára felajánlott császári lakomákon, az ünnepeken, ahol idegenek egyáltalán jelen lehettek, legalábbis a 4–5. századtól kezdve.

A Nyugati Világhoz főződő törvényes nyugati kapcsolatok természetesen ennél sokkal korábbiak voltak, legalább az időszámításunk első évezredében, a kínai–perzsa kapcsolatok második felében kezdődtek, amint azt összegezte Edward H. Schafer. A T'ang-korban (618–907) ennek a kereskedelemnek különleges szerepe volt; véleményünk szerint később, a Tang-kor után is, a mongol kor végéig (14. sz.), mert ekkor volt a Kínai Birodalom ismeretes az egész világon fényűző termékeiről. Ekkoriban volt érdemes legális formákat keresni a kereskedelem számára, kérve a császár hivatalos szolgálát, hogy megvásárolhassák a fényűzési cikkeket Kínán belül, és aztán továbbadhassák a Nyugati Országokban.

A Selyem-út a nyugatiak számára a kínai textíliák elérésnek csaknem egyetlen engedélyezett módja volt, márpedig a kínai ruhák nyugaton a kínai császár barátságát is jelentették, valamint azt a kereskedelmi és diplomáciai ajándékkeresét is, amellyel a sztyepei törzsek állatokkal fizethettek, a kínai hadsereg számára fontos áruval, a hivatalnokok gyantijának okával. Az iráni sztyepe, valamint lakói, az iráni és egyéb etnikumú törzsek – pásztorok és más nomádok – közvetíteni tudtak javaikkal a kínaiak fényűző áruival és a kényszerből kereskedő hivatásos szféra, valamint a nyugatiak között; ez katonai okokból azokban az időszakokban volt a legfontosabb, amikor Kína szövetségei révén nem volt ura a sztyepei utaknak. Nem az idegenek társadalmi helyzete vagy vagyona volt az, amiért Kína és hivatalnokai megengedték egy idegen vendégnek, hogy belépjen Kína fontos hivatalába, ahol kereskedhettek is, hanem a kínai császárság és „vendégei”-nek hazája közötti diplomáciai kapcsolat természete. Így aztán a kereskedelem működött, de korlátozott mennyiségben; az idegenek kereskedtek, Kína pedig ragaszkodott a régi hagyományokhoz, és vigyázott, hogy csak néhány közösségnek adjon hivatalos engedélyt a belépésre és a kereskedelemre. Ilyen módon ez nem bizonyult elegendőnek, hogy cserére kerüljön sor az idegen ország és a kínai birodalom között.

Az volt a kínai hagyomány, hogy bevárták az adófizető idegent, aki ha lojális volt, mezőgazdasága kiegészítését kereste Kínában – a fővárosban, ahol a tartalékokat őrizték, a falvak számára is, mutatva, hogy a „jó császár” a megfelelő időben segíti alattvalóit –, a kínai birodalom alattvalói pedig hiába várták nagyobb mennyiségben az idegen javakat. Csak azokban az esetekben derült ez ki, amikor kínai alattvalók találkoztak az idegenekkel; Kínában volt kereskedelem, de hivatalos tilalommal.

Így vált lehetségessé a nyugati kereskedelem általában Kínában, kívül maradván a kínai hagyományon, nyíltan nem támadva a kínai hivatalnokvilág véleménye és akciója ellen. Az effajta kereskedelem tehát, annak ellenére, hogy voltaképpen ellenkezett a kínai hagyománnyal, a kínai méltóságok útjait-módjait meg is kerülhette, mégpedig a szokásos módon, a hivatalos világ ellenzése nélkül.

A távolsági kereskedelem selyemért és más fényűzési cikkekért érkezett Kínába, képviselőinek tehát diplomáciai kapcsolatban kellett lenniük. A kínai birodalom alattvalói lassan megkedvelték a nyugati árukat. Természetesen az idegen követek ezt észrevették, és megpróbálták megfelelni az igényeknek, még ha a diplomáciai tárgyalások nem is mindig voltak eredményesek. Tisztelték és megszerették a kérdéses idegen tárgyakat, és hozzá is szoktak a használatukhoz, úgyhogy lassan a külföldieket is megkedvelték, engedéllyel vagy anélkül. Ezek az idegen tárgyak Perzsiából jöttek, vagy csak Nyugat-Ázsiából, mindenesetre változtattak a kínai alattvalók ideáljain; a Nyugati Országokról egyre jobb véleményük támadt, a kereskedőkről is, úgyhogy még a kínai történészek, hivatalos könyvek írói is észrevették őket, és írásaik lapjaira fogadták.

Mint hogy az új gazdasági tevékenység, a kereskedelem jövedelmezőbb volt, mint a korábbi gazdasági ágazatok, minden kereskedő – és egy kínai számára minden perzsa kereskedő volt –, aki csak élt Kínában, és akit ismertek a kínaiak, csakis gazdag lehetett, a kínai lakosság tiszteletétől övezve. A jómódú városi népnek Perzsiából érdekes háziállatai, különös vadállatai voltak, perzsa fűszerek és gyógyszerek, textilneműk és festmények érkeztek az iráni világból, ásványok és drágakövek, mindennapi áruk és megszentelt tárgyak. Mindenekelőtt könyvek jöttek onnan idegen nyelveken, főleg perzsául, vagy a perzsa alattvalók valamelyikének nyelvén. A kínaiak egy része elég gazdag volt ahhoz, hogy megvásárolja az idegen fényűzési cikkeket, bár természetesen nem annyira gazdag, mint ahogy ezt elvárta a perzsa vendégektől. Továbbra is kívánták ezeket a tárgyakat, mert egyáltalán nem látták el őket a kívánt mértékben azok a kereskedők, akik csak közvetítettek a kínai szféra felé. A kérdéses tárgyak legfeljebb feljegyzett címek azokban az összefoglaló munkákban, amelyek a Tang-kori kínai kereskedelmet elemzik.

Ezeknek az áruknak a keresése vezette az európaiakat új kontinensekre és piacokra, s az európai királyi udvarokat különleges fényűzési cikkekhez. Az európai kereskedőket a haszon érdekében a Újvilág útjaira vitte az egyre jobban elzárt eurázsiai szárazföldi utak helyett, vagyis az óceánokra, a mongolok ellenőrzete Selyem-útról. Konferenciák és kiadványok foglalkoznak a Kínában és kínai fővárosokban sürgtetett találmányokkal, amelyek megelőzték Európát, mondjuk a múlt évezred végén, míg Európában ebben a korban legfeljebb a népvándorlás hullámaint lehetett észlelni a szárazföldön. Közhely, hogy Kínában azok a szigetekről készült feljegyzések, amelyek kelet felé, az Újvilágba visznek, Kína felfedezéseit örökítik meg; azt gondolják ugyanis, hogy a megfelelő dokumentumokban szereplő szigetek egész kontinensek, Kína tehát az amerikai kontinensek első felfedezője volt.

Nem kontinensek rejtőznek azonban a szigeteknek a kínai forrásokban idézett neve alatt. Ezek legfeljebb Polinézia keleti vizein foglalnak helyet, és a következők egyáltalán nem voltak olyan feltűnőek, mint Nyugaton: a 15. századi nagy felfedezések az európai történelem részei. Már csak ezért is fel kell hívunk a

figyelmet a szárazföld másik végére, a hagyomány különbségeire a Kínába vezető Selyem-úton, amelyek ellentétesek a kínai kereskedelemellenes hagyománnyal, tehát az új kontinensek felfedezését egyáltalán nem tették szükségessé. A kínai fővárosok gazdagsága az adózók szorgalmának tulajdonítható, amely a kínai birodalom császárai számára bizonyítani akarta lojalitásukat. Az ő munkájuk hívta létre azokat a diplomáciai missziókat, amelyek tiszteletreméltó ajándékokkal végződtek, és egyre több tekintélyt kölcsönöztek Kínának vendégei körében. Ilyen módon történeti szempontból Kelet és Nyugat érintkezése, a Selyem-út távolsági kereskedelme voltaképpen a nyugati civilizációt dicsérte. Ez valóban szegényebb volt ebben a korszakban, mint Kína, de a Nyugat fejlődése megkövetelte a kereskedelmet, és hogy az utak nyitva álljanak számára, ezért aztán a tengerészek útra keltek az Indiák felé, míg Kína csak várt az idegenekre és a szokásos ajándék-diplomáciára.

A Nyugat ellenőrizni akarja a kereskedelmet, új piacokat akar, és hagyományos kereskedelmi utakat keres, nevezetesen az iráni sztyeppét, ebben pedig a Perzsa Birodalmat minden közvetítő szerepével értékelte a Nyugati Országok és Kína között. Kína eközben csak vonakodva kereskedett, mert ott nem várták a kereskedelem Újvilágát, inkább akadályozták és késleltették, kijelölve a kereskedelem használható településeit, az idegeneknek is szánt piacokat, az igényelnél kisebb számban ajánlva kereskedelmi központokat az országban. A kínai ellenállás olyan erős volt, a hagyomány pedig annyira túlnyomó, hogy az emberiségnek és az emberi történelemnek új utakat és új kontinenseket kellett keresnie, azaz fel kellett fedeznie az Újvilágot, mert a régi nem felelt meg már a kereskedelemnek. Ezért született egy új típusú fejlődés szüksége, az új felfedezések ugyanis az ipari találmányokat igényelték. S Kína még elő is segítette ezt a típusú fejlődést a kínai hagyomány jellegénél fogva, vagyis a kínai állam hagyományos kereskedelem-ellenszenvével.

Az egyetlen lehetőség a kormányzati ellenőrzés elkerülésére az az igény volt, amely a kínai lakosság körében egyre inkább fejlődött az idegen luxusjavak megszerzésére. Legkönnyebb volt idegen fényűzési javakhoz hozzájutni a perifériákon. A kínai lakosság megkísérelte tehát a hivatalos kontrollt meg- és elkerülni a birodalom szélein, tehát a központoktól messze. A hivatalok intézkedései mindig a császári főváros parancsára hivatkoztak, még ha nem is mindig állt mögöttük császári parancs. Az „idegen vallások” nem okvetlenül a kínai hagyomány parancsai szerint működtek – a buddhizmus, manicheizmus, nesztorianizmus, kereszténység stb. –, kolostoraik és más épületeik tehát támogatták a kereskedelmet. Ez a támogatás elsősorban a távolsági cserét, azon belül is a fényűzési cikkek távolsági kereskedelmét érintette. Ez érvényesül még a buddhista kereskedők tevékenysége esetén is, amikor a Selyem-út kereskedői leginkább a fényűzési javakért mentek el Ázsia legtávolabbi országaiba, Kína messzi tartományaiba is.

Kereskedelem révén cserélt gazdát a kínai császári selyem, Kína más vívmányaival együtt. Ilyen kereskedelmi cikk volt például a kerámia, különböző drága anyagokból készült edények, végül pedig az olyannyira keresett porcelántárgyak sora. Kínán túl is eljuthattak így azok a különös kínai fűszerek – így a tea is, furcsa idegen állatokért és növényekért cserébe –, amelyek rendszeres ajándékok voltak a Kínába érkező idegenek számára. Ezekért érdemes volt eljutni Kínába az idegen kereskedők számára, mert nagy haszonnal jártak, még ha kockázat árán is. De ha csak azokhoz

a tárgyakhoz jutott volna a lakosság, amelyek otthon is hozzáférhetőek voltak, még a hivatalos ellenőrzés elmarakása is előnyt jelentett. Nagyobb számban és voltaképpen mindenki számára hozzáférhető minden áru, úgyhogy a kereskedelemben elérhető javak és utazások mindig elegendő csábítást jelentettek egy következő, hasonló célú kirándulás számára. Ebben az esetben a Selyem-út vásárlóját minden arra emlékeztette, hogy az illető ország, ahonnan ezek az árucikkek kiindultak, csakis gazdag lehet, Távol-Kelet pedig a fényűzési cikkek tárháza volt egy nyugati számára.

Természetesen a kínai közember megtanulhatta, hogy a kereskedelem haszna révén még hivatalnok is lehet a fővárosban a császár konfucianus alattvalóiból is. Ilyen módon az egész Kína Ázsia-politikáját is befolyásolhatták, mert a kínai hivatalnokok a kérdéses országban, ahonnan az áruk származtak, politikai partnert is láttak. A kínai hivatalnokok és a kínai történetírás Nyugat-képe megváltozhatott néhány évszázad alatt, például az első évezred utolsó évszázadaiban is. Ezért Ázsiában a távolsági kereskedelem, vagyis a Selyem-út kapcsolatot hozott létre a különböző országok és eltérő gazdaságok között. Gyakran csak a kínai perifériák kapcsolata változott meg, mert csak a kishivatalnokoknak volt érdeke a kereskedelem, míg a császár környezetében élő magas rangú hivatalnokok más módon is megszerezhették ezeket a keresett idegen termékeket. A kínai főhivatalnokok részesültek a diplomáciából, míg egyébként az egyszerű emberek csak akkor részesei a kereskedelem hasznának, ha ez az idegen kereskedők érdeke volt.

Ilyenformán tehát a különböző országok és népek közötti igazi kapcsolatot a távolsági kereskedelem teremtette meg. Kína és a Nyugati Országok kapcsolatában ugyanez volt a helyzet: idegenek csak ebben a kapcsolatban léphettek a császári Kína területére, és a határmenti városokban érintkezhetek kínai alattvalókkal hivatalos ellenőrzés nélkül. Közvetítőjük a Selyem-út volt, ezen az úton jöhettek a nyugati kereskedők a kínai fényűzés iránti tiszteletüket tanúsítva. A kínai császárság pedig legfeljebb kényszerből, de ezen az úton fogadta őket. Mindegy, hogy az út neve mikori: valószínű, hogy későbbi, mint a kereskedelem, amit jelöl. A mai név évezredek távolsági kereskedelmét jelöli a történelem és a történészek számára Kínában és Kínán kívül is.

ECSEDY, ILDIKÓ

Trade on the Silk Road.

Nomadic intermediation on the Iranian steppe between China and Rome

In part, owing to the enormous distance between the Mediterranean world and China, their connection of historical importance can be detected only in certain cases during the course of history. One such case is the emergence of the Silk Road, the important trade route connecting these two cultures.

For every sinologist it is but natural that China was visited for its silk, and for her the Silk Road begins to exist only as late as after the dynasty Han (206 BC – AD 220). This article describes the route itself as well as the Eastern Roman provinces, ending in the Hungarian city Sirmium (today Szöny in the Transdanubian region.) The silk trade thrived at least until as late as the Mongolian period, from about the

9th century at least, when presents made of silk played an important role in diplomacy as well as in horse trade both on the steppe and in China. The connection described in the article developed between the two imperial capitals, officials and nomadic tribes.

The birthplace of silk in China is described as well as the natural field of this product in Eurasia so as to clarify the nature of the relation between the Mediterranean countries and China. The beginnings of this connection can be dated to medieval times, in Europe, while in China to the end of ancient times. The new trends of trade were rooted in the connections between the Roman Empire and the Western countries (in Chinese terms). The Chinese tradition already considered this era of nomads a good period for giving or saving silk, when China wanted to be on good terms with the tribes of the steppe for several military reasons.

One of the assumptions of this paper is that the northern part of the Chinese Empire, connected through the steppe with the world, was linked with the highroads of history, having an importance in the development of Chinese culture.

From the very beginning of Chinese culture heavenly signs represent the main processes for the Empire. That is why the section of the Silk Road examined can be imagined only at a time when a certain kind of population exists between the two fields, bringing the goods desired, as far as to the Western parts of Asia or even farther. This is the time when the armies of the steppe tribes in the neighbourhood of the Silk Road are active, and when the Chinese Empire happens to be in the political frontiers of the steppe empires, for example, of the Mongolian Empire.

The Iranian steppe is under Chinese "protection": in the Turkic period of the Empire, when the Persian kings send their traders for the Chinese silk. In this period it is necessary for the kings and for the lords of the Western countries that the way of trade should be opened, if possible, on dry lands of the traders or, in the terms of the Chinese illegal or reluctant trade, the trade should be realized on the sea. The related trade route cannot go southwards, because the ways between the Mediterranean territories and China were too long and dangerous. Naturally, at this time the merchants thought of the islands of the sea, Indonesia and Japan or so on, that is for exotic plants, spices, they had to go westwards where new continents and people awaited the adventurer.

This is how and why the Chinese traditional economics and politics helped world history to find the ways of the future, leading to America. The new continents in this sea had to be found because the land of the Chinese Empire was separated from Europe, connected only by the Silk Road of the steppe tribes.